Iż-Żmien u l-Bniedem

Essay ta' Paul J. DeBono

Fil-milja taż-żmien bosta kienu dawk il-kittieba, poeti u filosfi li għamlu ħilithom biex jagħtu tifsira taż-żmien. Ebda wieħed qatt ma' ta deskrizzjoni tajba biżżejjed; kollha fissru xi rqaqat. Ir-rumanzier għamel dan b'għadd ġmielu ta' kliem, il-poeta laħaq il-ħsieb tiegħu billi wera l-ferħ jew in-niket li kien qed iħoss; waqt li l-filosfu, bi kliem qasir iżda għoli fil-ħsieb; qagħad jistħarreg u jifli x'inhu ż-żmien.

Iż-żmien hu l-aktar fattur kiefer fil-ħajja qasira tal-bniedem. Iż-żmien, l-aktar minn fuq il-bniedem, jgħaddi jiġri, igerbeb u jtir u ma jistenna 'l ħadd. Fuq il-ħwejjeġ l-oħra mingħajr ħajja fil-Ħolqien, iż-żmien jidher li jgħaddi aktar bil-qajla. Waqt li d-dinja tagħna ħadet biex tissawwar aktar minn erbat elef u ħames mitt miljun sena; il-ħajja tal-bniedem fuq il-pjanta hi biss farka. Raġel li għex tmenin sena u dik it-tarbija li mietet ftit jiem wara li tkun rat id-dawl tal-ħajja, dawn it-tnejn huma l-istess: it-tnejn il-ħajja tagħhom hi qatra fl-oċean bla tarf ta' l-Eternità.

Qed niftakar meta kont għadni fuq il-bank ta' l-iskola. Wieħed mill-poeti Maltin li kont inħobb u ngħożż kien, bla ebda dubju, Dun Karm. Għalkemm mejjet dan baqa' ħaj fl-imħuħ tagħna l-Maltin. Għadni niftakar il-poeżija tiegħu fuq l-arloġġ, kif dan l-istrument mekkaniku "b'tektika meqjusa dejjem għaddej" – "la jieqaf fil-ferħ u lanqas jgħaġġel fin-niket." Mhux ta' b'xejn li minn dak in-nhar jien bdejt inqis l-arloġġ bħala l-akbar għadu tal-bniedem!

Qawl Ruman qadim kien jgħid li l-ħajja hi qasira iżda dik ta' l-arti hi twila: *Vita brevis, Ars Lunga.* Naħseb li dan il-għerf miġbur fi ftit kliem li kienu jlissnu n-nies tal-Belt Eterna tassew jolqot il-musmar fuq rasu. Biċċa skultura, kwadru artistiku, xogħol ta' kitba jew xi ħlejqa oħra li tkun issawret mill-id jew minn tfassil il-ħsieb tal-bniedem, dawn jibqgħu jeżistu għall-mijiet ta' snin wara dak li jkun għamilhom. Niftiehmu, semmejt li dawn jibqgħu jiġu mfaħħra jew apprezzati għal sekli, dejjem jekk ma jkunx hemm xi vandali li jkissruhom jew jaħarquhom. Il-bniedem, dejjem bil-ħsieb jew bil-ħolm li hu jibqa' jiġi mfakkar wara mewtu, matul il-ftit snin ta' ħajtu jipprova jagħmel xi ħaġa biex juri li darba kien għex. Ħafna huma dawk li jibnu djar sbieħ b'dak il-għan. Oħrajn jagħmlu xi biċċa xogħol artistika; waqt li xi ftit jaqbdu l-pinna u jħabirxu rumanz jew poeżija. Kull wieħed minn dawn jixtieq mal-ħila tal-pinzell, ta' l-iskarpell jew tal-pinna jkollu wkoll xortih tajba. Ħafna huma dawk il-pitturi li b'għaqal kbir u t-tħaddim tajjeb tas-sengħa xeħtu qawsalla ta' tiżwiq ta' lwien fuq it-tila u ħolqu xbihat saħħara. Hekk ukoll kienu dawk il-kittieba u poeti. Dawn għax ma

kellhomx minn jagħtihom għajnuna baqgħu, wara mewthom bla magħrufa, bla mfaħħra, bla meqjuma. Għalhekk dak is-sagrificcju li huma jkunu għamlu kien biss ħela ta' żmien. Żmien li għadda jiġri u li wassalhom f'inkwiet u fit-taqtigħ il-qalb lejn qabar bikri. Ħafna drabi tidħol ġo librerija u hemm tiltaqa' ma' kitba mejta ta' kittieba mejtin u minsija.

L-istorja li tinkiteb fid-dinja m'hix ħaġa oħra ħlief dak li qed iseħħ matul il-milja taż-żmien. L-Istorja hi dak kollu li ġara fl-imgħoddi. Wieħed jistaqsi – ħadd ma jgħid x'se jiġri fil-ġejjieni? Wara kollox il-futur mhux jewwilla dak li ġara fl-imgħoddi iżda jerġa' jixref f'għamla daqsxejn mibdula minn tieqa oħra?

Iż-żmien li ġej ħafna kienu dawk il-profeti li bassruh. Dawn il-flien mhux biss kienu dawk tat-Testment il-Qadim tal-Kotba Mqaddsa iżda wkoll għadd ta' kittieba, filosfi u inventuri. Dawn matul kull seklu li gerbeb, ħarġu bi ħsibijiet jew bi ħżuż li raw fil-moħħ għammiel tagħhom dak li ser jiġri. Bħalissa qed niftakar f'xi wħud minn dawn: Arkimede l-Grieg, Roger Bacon, Leonardo da Vinci, Ceriano de Bergerac, H.G. Wells u xejn anqas il-ħabib ta' tfulitna, Jules Verne. Dawn huma ftit mill-mijiet li bassru dak li għad trid tgħaddi minnu d-dinja. Dawn il-ħassieba ma ħlewx iż-żmien qasir ta' ħajjithom iżda bix-xogħol siewi tagħhom għamlu ħilithom li jiftħu orizzonti ġodda għall-bniedem.

Bnedmin, li bla ebda dubju jaslu li jifhmu ż-żmien huma dawk li jistudjaw l-arkeoloġija u l-astronomija. Ta' l-ewwel meta jħaffru u jsibu bċejjeċ ta' fuħħar; xi waqtiet ġarar sħaħ, kif ukoll fdalijiet ta' bliet mirduma, dawn jilmħu l-mogħdija taż-żmien. Huma, ta' nies għorrief; jitgħaxxqu u jissaħħru meta, moħbija u minsija qalb it-trab, titfaċċa xi amfora ta' Żmien l-Era Klassika Griega jew xi kitba fuq il-fuħħar ta' żmien il-Babilonja. Il-kitba hekk imsejħa 'Cuniform' tas-Sumerja, minkejja ż-żmien li jkun ġerbeb; din għadha tagħti tagħrif tal-liġijiet li l-għaref Hammurabi kien għamel. Hawn huma jiflu kollox bir-reqqa u jaslu li jagħtu fehmithom dwar il-mijiet ta' snin li jkunu għaddew minn fuq dawk il-fdalijiet darba minsija u issa mikxufa. Kull bniedem li hu ħabib it-tagħlim ikun jista japprezza dan kollu fil-ħġieġ tal-vetrini tal-mużewijiet.

Naraw iż-żmien li tar ukoll jekk immorru nitkixxfu fil-qiegħ tal-baħar. L-arkeoloġija llum ġiet imferrxa sa taħt il-mewġa tbajjad; fejn jistrieħ midfun, bla magħruf, qalb ir-ramel, jinkixfu mhux biss amfori iżda wkoll bastimenti ta' żmien il-Feniċi, tar-Rumani kif ukoll tal-Vikingi.

Minn jaf għadx għaddasa Maltin, fil-ġejjieni qarib ikollhom ix-xorti li jsibu l-bastimenti Anġovini li għerqu barra l-Port il-Kbir matul l-irvell tal-Vespri Siċiljani?

L-Astronomu, bl-istudju tiegħu li ma jintemm qatt; joqgħod jistħarreġ fuq l-eluf ta' kwiekeb, dinjiet u xmux li bihom l-Univers hu miżgħud. Hu

jifraħ meta matul il-milja tas-snin, jikxef xi pjaneta ġdida jew sensiela ta' kwiekeb.

Semmejt li jifraħ, iżda miskin; minħabba l-ħajja qasira tiegħu, l-astronomu jibqa' bil-għatx, jibqa' mġewwaħ li jixtieq ikun jaf aktar fuq il-misterji bla maħlula ta' l-univers. Jibqa' mxennaq li ma jkunx jista' jwieġeb għal ħafna mistoqsijiet: Kemm hemm kwiekeb, dinjiet u xmux? Hemm xi ħajja bħal dik tagħna f'xi wħud minn dawn il-ħlejqiet imbiegħda? Miskin jibqa' ssummat, ħosbien, ma jafx jagħti tweġiba. It-tweġiba tiegħu tkun waħda. Il-Mulej biss jaf il-għadd tagħhom. Il-Mulej biss jaf kemm damu biex dawn ġew magħmula u xi żvilupp ieħor qed jiġi msawwar fl-univers bla waqfien, dejjem jiċċaqlaq, dejjem jinfirex.

Il-bniedem imħabbat bix-xogħol ta' kuljum ma jasalx li japprezza ż-żmien. Tant ħafna drabi jkun medhi fix-xogħol, biex jaqla u jżomm tajjeb il-familja, li lanqas jara ż-żmien qed itir. Darba kont qed nidħaddet ma' missier ta' familja; raġel għaqli li kien jishar kuljum sat-tmienja ta' fil-għaxija. Kien jasal id-dar għajjien mejjet; jiekol bl-għaġla bukkun u wara jmur jintasab jistrieħ. Bis-serqa kien imur iħares lejn it-tfal. Dawn kienu jkunu fl-isbaħ raqda; lanqas nofs kelma jew tbissima ma kien jieħu mill-għeżież tiegħu. Iħares lejhom, jixtieq ikellimhom u jħaddanhom miegħu iżda biex ma jtellifx dik in-nagħsa ħelwa, jiċċaħħad li jisma' u jitfarraġ b'kelma ħelwa minn fommhom.

Dan, b'għafsa ta' qalb, stqarrli li lanqas jaf kif uliedu kibru hekk malajr. Saru ġuvintur u xebbiet u waslu biex jiżżewġu. Iż-żmien kien ħarab! Sentejn huma qosra iżda f'dan iż-żmien qasir; tarbija li tkun f'dirgħajn ommha, titfarfar u tibda tiġri u tiġġebbed ma' djulha.

Iż-żmien jiġri aktar minn żiemel tat-tiġrija, darba qalli wieħed raħħal. Allaħares ma kienx hekk għax meta wieħed ikun qed jistenna ż-żmien ma jaraħ għaddej qatt. Għalhekk hu ta' għaqal u fl-istess ħin ġid kbir għal saħħitna li meta ma nkunux qed naħdmu jkollna xi passatemp. B'hekk iż-żmien għaddej ma narawhx twil u ma jista' jispiċċa qatt. Dan li qed ngħid jiġri ħafna lill-anzjani – lill-pensjonanti li jkollhom bosta sigħat li fihom ma jsibu xejn fiex jedhew. Hemm wieħed jibda jimrad u jqassar triqtu lejn il-qabar; jekk joqgħod iħares; ma jafx x'sejjer jaqbad jagħmel. Hemm tant passatempi sbieħ: pittura, kitba, xogħol ta' l-injam, iddur dawra mad-dar, tmur tixtri, tistad. Il-lum hemm ukoll l-Università tat-Tielet Età u minn ma jridx jibqa' bla ma jitgħallem. Wara kollox kull wieħed minna jibqa' jitgħallem sa fuq is-sodda tal-mewt. Għaliex taħli ż-żmien iddur mad-dar, tiskanta u titħasseb, meta tista' taqbad ktieb u toqgħod taqra. Jekk iddejjaqt, għalqu u oħroġ agħmel passiġġata fil-kampanja; jew aħjar f'dik li għad fadal minnha.

L-anzjan għandu jġib quddiem għajnejh li ż-żmien hu mitqlu deheb. Qatt m'għandu jaħli l-ftit żmien li jkun għad fadallu fix-xejn, billi joqgħod ipaċpaċ fuq iż-żuntier jew ma' l-għatba tal-każin. Hemm tant xogħol tal-Volontarjat

li jista' jsir. L-esperjenza fil-ħajja hi l-akbar riġal li bih il-Mulej żejnek. Taħlix u twarrabx dan id-don. Tista' tagħti għajnuna lill-għomja, lit-torox, lill-ħandikappati, lid-drogati. Biddel iż-żmien li għad fadallek f'għodda ta' għajnuna għal dawk anqas ixxurtjati minnek. Kun ta' ferħ u ta' tama għall-proxxmu tiegħek. Dan dejjem għamlu jekk int tħossok f'saħħtek. Ftakar li jekk toqgħod titgħażżen aktar toqgħod titħasseb fuqek innifsek u jekk ma' jkollok ebda mard, int, meta ma' ssibx fiex tadha, tmarrad lilek innifsek.

Il-bniedem jasal l-aktar li japprezza ż-żmien meta jkun maħkum minn xi marda qerrieda. Hemm hu jibda jifhem u jiżen l-ftit żmien li jkun għad fadallu. Jibda jara b'nostalġija ż-żmien li gerbeb u jittama fil-Mulej li jisilfu aktar żmien biex jagħmel dak li hu kien naqas li jagħmel. Il-bniedem, mixħut u mitluq fuq is-sodda, b'għajnejh imċajpra, b'idejh imriegħda, bil-marda aħħarija; jara bħall-ħolma dak iż-żmien li hu jkun għadda mal-familja. Żmien li fih hu jħoss serħan il-moħħ għax kien qeda dmiru iżda wkoll xi żmien li hu kien naqas jew tgħażżen li għalih issa kien qed iħoss swied il-qalb.

Żmien ta' tamiet u fl-istess ħin ta' qtigħ il-qalb hu dak meta iż-żagħżugħ missier ikun jistenna fil-kurutur ta' l-isptar sakemm il-għażiża martu twelled l-ewwel tarbija. Semmejt l-ewwel tarbija, għax din għalih tkun l-ewwel esperjenza f'dan il-qasam; kollox ikun ġdid għalih. Il-ferħ tal-missier ikun dak meta jitfaċċa t-tabib u jgħidlu li kien sar missier ta' tifla u li l-omm hi qawwija u sħiħa. Din l-aħbar isserraħlu moħħu u tqanqal fih hena iżda xi drabi dan ukoll jista' jkun miksur u mxellef għax hu jkun xtaq tifel! Hekk hu ż-żmien ta' kull wieħed minna – kif tixtieqha qatt ma' ssibha.

Ħaġa waħda wieħed ma jridx jinsa: kif iħares u jqis iż-żmien in-neguzjant? Dan għalih ifisser biss qligħ ta' flus u xejn aktar? Ġol-fabbriki tagħna eluf ta' tfajliet ikollhom jistinkaw kemm jifilħu biex jaqilgħu l-biċċa tal-ħobż. Is-sidien ikunu jridu żgħażagħ għadhom ħerġin minn fuq il-bank ta' l-iskola. Minħabba l-'Mass Production' jeħtieġu ħaddiema mimlija ħeġġa u enerġija; ma tistax toqgħod titlajja; m'hemmx post li titnikker jew titgħażżen. Ta' erbgħin int ġa xiħ u ma tiġix impjegat.

Tant is-sidien ikunu jridu xogħol bla waqfien, li dawn iwissu lis-'supervisors' li joqogħdu b'seba' għajnejn fuq il-ħaddiem. L-imsejkna tfajla, bil-kemm ituha żmien li tiċċaqlaq minn postha biex tmur taqdi l-ħtiġijiet tan-natura; jekk tmur darba s-sid jagħlaq nofs għajn, jekk din tazzarda li tmur darbtejn, hu jħares lejha biċ-ċiera u minn xi daqqiet xi għajta jew twiddiba ma tonqosx.

X'ġiebu l-magni fid-dinja? Ġirja ta' ġenn għaż-żmien. Malli bdew il-vapuri u l-ferroviji beda jitqies kemm il-vjaġġ kien ser idum. Mela aħjar żmien il-qlugħ u l-karozzella taż-żwiemel; il-ħin ma kienx jitkejjel iżda tasal meta tasal, imbasta tasal qawwi u sħiħ! Mhux ta' b'xejn li kittieba u poeti ta' nofs is-Seklu Dsatax kienu bkew mal-wasla tar-Rivoluzzjoni Industrijali; mhux

biss raw il-mewt tar-Romantiċiżmu iżda (aktar ta' ħsara) din ġiebet it-tniġġis ta' l-arja kif ukoll ġirja bla rażan għaż-żmien.

Iż-żmien hu l-akbar għadu tal-bniedem. Jiddependi kif dan jużah; kif dan iħares lejh. Il-ħajja tal-bniedem hi bħal koppla ta' ħġieġ ikkulurit; ħġieġ li jgħammex bi lwien sbieħ lill-għajnejn. Fost dan il-ħġieġ ħafna minnu jferraħ bi lwien il-qawsalla; iżda ssib xi ftit li hu iswed jew lewn l-irmied. Hekk hu ż-żmien tal-ħajja ta' kull wieħed u waħda minna. Il-ħġieġ ta' lwien ilellxu, misruqa mit-tiżwiq tal-ward mill-ġonna fir-Rebbiegħa, huwa ż-żmien qasir ta' ferħ u sliem li kull wieħed jgħaddi tul ħajtu. Il-ħġieġ iswed, imċajpar u mdallam, huwa dawk il-jiem ta' swied il-qalb, ta' niket, tal-mewt u ta' firda mill-għeżież tagħna.

Ejjew intajru dawn il-ħsibijiet u nagħmlu ħilitna li matul il-ftit żmien tal-ħajja tagħna aħna nużawh billi nagħmlu l-ġid lill-proxxmu tagħna; billi nsibu passatemp li jgħodd għalina; billi nitħalltu ma' ħutna l-oħra. Jekk aħna nibqgħu; fl-inżul ix-xemx ta' ħajjitna, eremiti; maqtugħa għalina d-dar, allura ż-żmien ma narawh jintemm qatt u minflok dan iservi ta' ġid ikun l-aktar deni għalina u għal dawk li jħabbtu wiċċhom magħna.

Ejjew ma nagħtux kas ta' dak il-kliem fieragħ li jinstema' fuq il-fomm ta' ħafna: il-ħajja llum hi mgħaġġla. Dan m'hu minnu xejn. Id-dinja għadha l-istess bħal meta kienet sekli ilu. Aħna li biddilna kollox u li qed nagħmlu l-ħajja mgħaġġla; kollna tferfix; fittex imxi; fittex ħaffef – żmien m'għandix. Ejjew matul il-jum nieqfu għal ħames minuti u nħarsu lejn il-kobor tal-Ħolqien. Ejjew nitgħaxxqu bis-seħer tal-ħmura tax-xemx nieżla; ejjew inħallu 'l widnejna jisimgħu dik il-melodija ta' tħaxwix il-weraq mal-fewġa ta' fil-għaxija jew il-ħoss tal-mewġa titbewwes max-xtajta ramlija. Ejjew nagħtu titwila maż-żerniq tal-jum lill-ġnejna u noqogħdu nitpaxxew b'qatra nida tistrieħ fuq il-fomm bellusi ta' warda ħamra demm.

B'hekk biss inkunu nistgħu napprezzaw aktar iż-żmien u nifhmu li qed ngħixu mhux biss bil-ħobż iżda b'dak kollu li ħalaq il-Mulej.